

ROCKESHOLM

Rockesholm ligger vid Svartälven mellan sjöarna Halvarsnoren och Skärjen. På 1670-talet anhöll Flosjöhyttans delägare hos bergskollegium om att få anlägga en hammare vid denna plats, men bergskollegium sa nej. 1672 anhöll Varnäs bruksägare om samma sak men möttes av samma avslag. Frågan var åter uppe 1676, men bergskollegium följde sin princip att ej tillåta hammarsmedjor i själva Bergslagen.

1722 inkom åter Varnäs bruksägare med en ansökan till bergskollegium om att få driva manufaktur vid Svartälven. Denna gång var kollegiet mera positivt och gav 1723 privilegium på en plåthammare med härd. Ägare till Varnäs bruk var Erik Stockenström, som dock avled 1722 och privilegiet gavs till hans maka Emerentia Stockenström, född Rockes, i Erik Stockenströms sterbhus namn. Emerentia Rockes kom att driva de båda verken. Plåthammaren och därmed Rockesholms bruk anlades dock ej förrän 1733. 1737 utökades bruket genom att privilegium på ett valsverk och på bleckmanufaktur erhöles. Bleckmanufakturverket kom troligen aldrig till stånd, men däremot valsverket. En stålugn med tillhörande räckhammare för tillverkning av brännstål privilegierades och anlades 1744. Brännstål är ett slags stål som framställdes genom längre tids glödning i tegelkistor av i kolpulver inbäddat kolfattigt järn (vanligen stångjärn) och som användes som råmaterial vid framställning av vissa särskilt fina stålsorter. Stångjärnet togs från Kärvingeborn och fraktades med roddbåt till Rockesholm. 1754 bestod arbetsstyrkan vid Rockesholms bruk av 16 man. Vid plåthammaren och dess härd arbetade en plåtsmedsmästare, tre mästersvenner, en kolgosse och tvålärodrängar. Vid brännstålsugnen arbetade en stålbrännare, en stålsmed och en stålsmedsgesäll. Dessutom ingick sex kolare i arbetsstyrkan (enl Grythyttan i ord och bild nr 6). Tillverkningen var 1766-74 årligen 20-45 ton takplåtar och 23-50 ton brännstål. Från 1782 tillverkades även bandjärn (omkring 36 ton per år) och från 1787 även knippjärn (omkring 38 ton per år).

Emerentia Rockes dog 1741 och ärvdes av sina barn av vilka Erik von Stockenström och Salomon Stockenström köpte ut de övriga syskonen. 1748 erhöles bruksbokhållaren vid Rockesholm Olof Holmgren av bröderna Stockenström bruket på något slags arrende eller beting enligt ett särskilt kontrakt. Salomon Stockenström sålde 1750 sin del i bruket till Holmgren och 1765 Erik von Stockenström sin del och Holmgren stod som ensam ägare till bruket, som då förutom järnhanteringsanläggningarna omfattade en såg, en kvarn och givetvis ett antal underliggande hemman och torp samt rekognitionsskogar. Olof Holmgren var den första av Rockesholms bruks ägare som var bosatt vid bruket. Familjen Stockenström (Rockes) bodde på Varnäs bruk. 1752 lät O Holmgren uppföra en bruksherrgård vid Rockesholm. Denna brann dock 1840 och en ny herrgårdsbyggnad byggdes, som i sin tur brann ned 1863. 1863-64 uppfördes så den nuvarande herrgårdsbyggnaden. Vid platsen fanns redan under O Holmgrens tid en loftbod, som uppförts troligen på 1730-talet och som fick utgöra en flygel till huvudbyggnaden. Denna loftbod finns ännu kvar.

Eftersom Rockesholmsborna hade långa och ofta svårframkomliga vägar till kyrkan anhöll brukspatronerna vid Rockesholm, Varnäs och Flosjötorp samt andra bygdebör i brev till Kunglig Maj:t och till biskopen i Västerås om att få bilda ett särskilt kapellag och bygga ett kapell vid Rockesholm. 1758 och 1759 gav Kungl Maj:t resp domkapitlet sitt tillstånd till detta och Rockesholms kapellag eller bruksförsamling bildades. 1762-65 byggdes det kapell vid Rockesholms herrgård, som ännu finns kvar. Församlingen omfattade Rockesholm och Flosjöhyttan. En brukspredikant anställdes. Tidvis tjänstgjorde predikanten även vid Stadra bruk. Åren 1785-1882 hade Rockesholms bruk och Karlsdals bruk genensam predikant, som tillsattes

och avlönades av brukens ägare och erhöll fri bostad vartannat år på Rockesholm och vartannat år på Karlsdal. Olof Holmgren var gift med en dotter till brukspatron Luthman på Karlsdal och detta släktskap mellan bruksägarfamiljerna medförde att de båda bruken ofta samarbetade i frågor som denna. 1882 ingick Karlsdal i Degerfors kapellförsamling. Rockesholms bruk hade en tid egen brukspredikant till 1887. På 1900-talet höll Grythyttans präster gudstjänster i kapellet. Kapellet har renoverats 1883, 1922, 1941-42 och 1974-75 men är välbevarat.

1774 erhöll Rockesholms kapellag en egen begravningsplats - Rockesholms brukskyrkogård. Brukskyrkogården finns ännu helt kvar. Brukspatron Olof Holmgren dog 1786 och begravdes på den kyrkogård han själv tagit initiativ till.

Rockesholms bruk ärvdes av O Holmgrens son O D Holmgren, som dock 1821 tvingades att sälja egendomen till sin svärfar G Wahlund. Dennes dotter Katrína Maria, som levde skild från sin man O D Holmgren, ärvde bruket 1826. Tillverkningen vid bruket genomgick vid början av 1800-talet vissa förändringar. 1819 upphörde tillverkningen av takplåt och brännstål och några år tillverkades enbart band- och knippjärn, ca 30 ton per år. Därefter ökades produktionen och 1838 fick bruket utökade smidesrättigheter. 1844 igångsattes spiktillverkning vid en spikhammare. 1844 anmäldes att verket ombyggts efter en brand och omfattade två tyskhårdar och två hammare. Officiellt tillstånd till den andra härden fick man dock inte förrän 1857 eller -58. Fram till 1848 producerades högst 10 ton stång- och ämnesjärn samt 30 ton manufaktur per år. Årstillverkningen var mellan åren 1849 och 1857 högst 135 ton stång- och ämnesjärn, 30 ton klipptenar (i en klippsax) samt 25 ton spik. 1857 eller 1858 fick bruket som nämnts tillstånd till en andra tyskhärd samt oinskränkt smidesrätt. Årsproduktionen ökades och blev perioden 1857-87 högst 475 ton stångjärn samt 30 ton spik. 1860 insattes en ny blåsmaskin av Bagges typ i smedjan.

Katrína Holmgren dog 1857 och bruket övertogs av svärsonen P A Sundström med söner. 1870-71 köpte brukspatronerna vid Karlsdals bruk C resp C P Lindberg Rockesholm. 1879 blev C P Lindberg ensam ägare. Under 1880-talet upplevde Rockesholms bruk, liksom många andra järnbruk, stora svårigheter och 1888 lyckades man bara producera 3 ton stångjärn. 1889 inköptes den del av Rockesholms bruk som ligger i Nora socken (sockengränsen mellan Nora och Grythyttans socknar går precis mitt i älven och delar alltså bruket) av Rockesholms trämassfabrik och övergick till Rockesholms AB. Detta bolag inköpte senare även den del av bruket som ligger i Grythyttans socken. Bolaget upplöstes 1902 och tillgångarna överfördes till kommanditbolaget A R Bildt & Co, som samma år överlät egendomen på två grevar von Rosen. 1906 inköptes Rockesholms bruk av det närliggande Älvestorps AB, som förvärvades 1917 av Hellefors bruks AB.

Driften vid järnverket i Rockesholm blev under 1890-talet allt mer sporadisk. 1894 hade valsning av stångjärn upphört helt och driften uppehölls obetydligt genom försäljning av smältstycken. 1896 och 1897 var verksamheten helt inställd. 1898 tillverkades 18 ton smältstycken men därefter lades järnhanteringen vid Rockesholm ned. Istället anlades 1899 en ångsåg vid älven. Denna ägdes till 2/3 av Stadra bruk och till 1/3 av Rockesholms bruk. 1907 sålde Stadra sin del i sågen till staten och 1924 såldes också Rockesholmsdelen till staten. 1942 lades sågen ned. 1890 anlades en trämassfabrik vid Rockesholm. Denna fabrik nedlades 1912. 1913 byggdes en kraftstation som ännu är i drift. Rockesholm blev under 1900-talet skogs- och jordbruksdomän. Huvudbyggnaden såldes 1929 till en privatperson som bostad och 1935 till AB Svenska tobaksmonopolet och invigdes 1937 till vilohem för tobaksmonopolets personal. Som sådant fungerade byggnaden till

1959 då den köptes av landstinget. 1960 startade landstinget ett konvalecenthem i Rockesholms bruksherrgård. Sedan all annan verksamhet nedlagts är konvalecenthemmet det enda som ger Rockesholmsborna sysselsättningsmöjligheter i hemorten. 1972 bodde omkring 50 personer i Rockesholm.

1887-89 anlades en järnväg, Svartälvsbanan, mellan Grythytted och Kortfors. Denna passerade bl a Rockesholm där ett stationshus uppfördes 1888. Detta finns ännu kvar (som bostadshus) liksom rester efter perrongen. Svartälvsbanan lades ned 1936 och stora delar av banans sträckning förvandlades till landsväg, såsom vid Rockesholm.

I Rockesholm finns idag herrgårdsanläggning med loftbod och kapell. Öster om herrgården ligger ett egnahemsområde samt Rockesholms församlingshem (f d Folkets Hus till 1970, f d skola till 1941). Strax norr om herrgården vid landsvägen ligger det bostadshus som varit järnvägsstation. Norr om landsvägen ligger sjön och vattendraget. Vid detta finns på nord östra stranden en kraftstation och industribyggnader efter sågverket/trämassefabriken samt dammanläggning. Enligt fornlämningsregistret låg en smedja (fornlämning 2) väster om dammen ovanför den nuvarande dammanläggningen. Detta verkar osannolikt enär vid denna plats inget fall finns, men eventuella ruiner har ej kunnat besiktigas p g a snön. Visserligen kan vattenhjulet ha legat längre ned utefter Sävälven och kraften ha överförts till smedjan längre nordöst eller så fanns en damm högre upp, vilket dock är osannolikt. Men varför denna placering om det varit så? Nedanför dammen vid älvens sydvästra strand finns en hel del murrester, som kan vara rester efter en smedja.

På östra sidan av älven finns några bostadshus samt brukskyrkogården (fornl 7).

Källor: Svenska län III, Örebro 1949.

Arvefjord, S.: Sagan om en järnväg eller livet vid Svartälvsbanan 1887-1936. Vårgårda 1974.

Alarik, L:son, A.: Järnbruk och bergsmanshammare i Grythytte socken. Grythyttan i ord och bild nr 6, vintern 1958-59. Filipstad.

Widgren, F.: Rockesholms bruk. Grythyttan i ord och bild nr 5, sommaren 1958. Filipstad.

Ström, E.T.: Platser där järnhantering förekommit inom Grythytte bergslag. Grythyttan i ord och bild nr 1 sommaren 1956. Filipstad.

ÖLM:s topografiska arkiv.

Bergshantering i Örebro län - en översiktlig inventering 1978. ÖLM.

Bergslagsinventeringen 1978. ÖLM.